

Тараненко Г.Г., Троїцька О.М.

УДК 574.22:377.8

НОВА ПАРАДИГМА ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ РИЗИКІВ

Процес глобалізації загострив проблему взаємодії соціуму та навколишнього середовища, адже за багато років підкорення природи і панування над нею людство створило ситуацію, коли саме опинилося на порозі екологічної катастрофи. Екологічні проблеми стали глобальними, а для їх розв'язання необхідні як конкретні дії людства, що спрямовані на розв'язання цих проблем, так і філософсько-методологічні дослідження. Наразі виникла нагальна потреба у зміні світоглядних засад ставлення до природи, де людство постає вирішальною силою.

Однією з найактуальніших проблем сучасного суспільства слід визнати неспроможність сцієнтистської парадигми освіти забезпечити формування цілісної особистості, що здатна не тільки до індивідуальної самореалізації та конкурентної боротьби, а й до прояву вищих людських якостей, які відповідають її духовно-моральному розвитку й визначають світоглядну, громадянську і життєву позицію. Наукове знання, на засвоєння якого переважно орієнтує сучасна освітня парадигма, дедалі більше втрачає свою культурноосвітню, людинотворчу функцію, а наука виступає основою для створення промислових, економічних, політичних та інших технологій, орієнтиром для соціальних дій, але не для вирішення кардинальних проблем людського буття, осмисленості та призначення життя людини. Проте, доречно припускає Г.Гальченко, саме рівень духовно-морального розвитку окремої особистості і суспільства в цілому визначають спроможність людства до вирішення глобальних загальнолюдських проблем, які охопили сучасну цивілізацію і загрожують знищенню самого життя [1].

Глобальні тенденції змушують переоцінювати пріоритети в усіх сферах пізнання і діяльності, роблячи виклик і сфері освіти, зокрема. Саме освіта та її технології практичного вирішення проблем мають відповісти на питання, якою повинна бути міра відповідальності людини на шляху вирішення глобальних проблем і якими повинні бути її пріоритети та цінності у майбутньому. Безперечно, напрямки глобального історичного розвитку істотно зумовлюють зміст соціальних реформ, у цілому, й оновлення сфери освіти, а також трансформацію вищої школи, зокрема. Тому розвиток освіти все частіше піддається прискіпливому аналізу і коригуванню. Так, аналізуючи сутність і прояви глобалізації в суспільстві, М.Кисіль визначає двоякий прояв її в освітній галузі: з одного боку, вища школа виконує функцію супроводу сталого розвитку цивілізації, а з іншого – суспільна динаміка визначає, якою буде освіта [3, с.8]. На думку І.Карпань, уся система освіти у процесі досягнення характеристик посткласичної філософсько-освітньої парадигми набуває двох нових глобальних функцій, а саме: функція орієнтації наукового й освітнього процесів на виживання й сталий розвиток усього людства та ноосферно-екологічна функція освіти, яка акцентує увагу на збереженні навколишнього середовища [2, с. 142].

Парадоксальність сьогоденної ситуації полягає також у тому, що, здебільшого, кожна окремо взята людина є екологічно свідомою, однак суспільство загалом живе і діє за споживацько-прагматичним принципом. Цьому значною мірою сприяє сформована система освіти, орієнтована тільки на одержання, збереження, переробку і трансляцію знань та яка виявилася нездатною задовольнити потреби сучасності, особливо в умовах щорічного подвоєння кількості інформації. Як стверджує А. Урсул, освіта ізольована від активної участі у антикризовій діяльності і не сприяє виживанню людства. У зв'язку з цим науковець обґрунтовує необхідність «випереджаючої» освіти, тобто освіти, що розвивається більш швидкими темпами в усіх відношеннях [8]. Саме така освіта, окрім передачі знань, здатна сформувати у людини аксіологію природи.

Незважаючи на те, що питання взаємодії людини і природи, суспільства і довкілля здавна турбувало людство й ставало темою для філософських роздумів у різні історичні часи, саме ХХ століття дає найбільше взірців переосмислення засад людського буття, взаємин людини і природи, еволюції біосфери й переоцінювання перспектив еволюційного розвитку тощо. Серед них чільне місце посідають етика життя (А.Швайцер) та етика землі (О.Леопольд); вчення про Ноосферу (П.Тейяр де Шарден, В.Вернадський), глибинна екологія (А.Наесс), концепція ко-еволюції (М.Мойсеев), принцип відповідальності (Г.Йонас) тощо. У наукових дослідженнях Д. Моуза, М. Месаровича, Е. Пестеля, Я. Тінбергера, Д. Габора, У. Коломбо, А. Кінга, Р. Галлі, Е. Ласло, М. Маліці, Д. Боткіна та інших визначається місце і роль людини в сучасних глобалізаційних процесах, насамперед, як єдиної надії та гарантії подолання «ускладнень», що стоять перед людством взагалі.

Значний обсяг праць присвячений з'ясуванню ролі освіти як засобу зміни ціннісних орієнтирів і підвищення екологічної свідомості різних верств населення. Необхідний теоретичний контекст для розуміння екоосвітнього потенціалу освіти становлять дослідження з філософії освіти (В.Андрущенко, О.Дем'янчук, Дж.Д'юї, В.Кізіма, М.Киященко, М.Култаєва, І.Радіонова, П.Фрейре, Н.Юліна, Н.Ноддінгс, Д.Орр), а також потенціал гуманістичної педагогіки (концепція «шкільно-сімейного виховання», «школа радості» та «школа просто неба» В.Сухомлинського) та ін.

Отже, метою нашої роботи є обґрунтування актуальності та доцільності аксіологічної парадигми освіти, яка, на відміну від традиційної «знанневої (просвітницької) моделі», відповідає запитам сучасного соціокультурного середовища.

Більшість вчених звертає увагу на той факт, що розв'язати глобальні проблеми сучасності й зберегти цивілізацію у планетарному масштабі сьогодні неможливо без підвищення рівня освіти всього населення Землі, бо освіта, як механізм відтворення суспільного інтелекту й найважливіший фактор формування нової якості суспільства в цілому, забезпечує еволюційний режим трансформації суспільства в сучасних умовах. На сучасному етапі історичного розвитку людства, на думку С.Подмазіна, освіта все більше

усвідомлюється як головний імператив розвитку суспільства. Вона є неодмінною інвестицією, що потрібна для добробуту особистості, суспільства, держави в «інформаційному столітті» у яке ми ступили. На думку вченого, не зважаючи на значні успіхи освіти, все більше ознак вказує на те, що вона переживає глобальну кризу: спостерігається неспроможність сформувати у людей такий тип мислення, який сприяв би розв'язанню глобальних проблем людства; відбувається відчуження від індивідуальних інтересів і цілей більшості людей, від їх безпосередніх переживань через те, що освіта розглядається передусім як засіб відтворення кваліфікованої робочої сили та лояльних стосовно існуючих соціально-політичних систем громадян; освіта і наука, інтенсифікуючи матеріальне виробництво, не сприяють створенню гідних умов існування для значної частини людства. Отже, головну проблему сучасної освіти С.Подмазін визначає як «проблему розщепленості» в тенденціях свого подальшого розвитку між ідеалами гуманізму і свободи особистості та доцільністю інтенсифікації експлуатації й тотального контролю [6, с. 3-10].

Так, у традиційній системі освіти першочерговим завданням є надання знань про світ та існуючі засоби діяльності в науці й виробництві, забезпечення професійної підготовки людей, підготовка до майбутнього життя. У той же час таким завданням, як озброєння методологією творчої діяльності, методологією проектування і передбачення можливих наслідків майбутньої діяльності, навчання жити «тут і тепер», не спричиняючи незручності іншим, навчання жити в умовах постійних змін, саморозвитку, самовдосконалення тощо не залишається місця.

На спричиненість змін в системі освіти України внутрішніми і зовнішніми чинниками вказує І.Мицишин, виділяючи серед внутрішніх чинників – насамперед, усвідомлення наявних недоліків у змісті (його різноманітності, специфіці та швидкості оновлення), технологіях (модернізації форм, методів, засобів навчання), управлінні освітою та доступі до неї (різноманітність форм і видів освіти, механізмів її фінансування, розуміння суті академічних свобод та автономії), змісті й характері наукових досліджень та ін. Зовнішні чинники, на думку дослідниці, – це інтеграційні та глобалізаційні тенденції, що зумовлюють нові завдання та проблеми, які покликана вирішувати система освіти. Усі зазначені чинники, особливо глобалізація інформаційного простору, на думку вченої, стають передумовами набуття освітою такого ж глобального статусу [5, с.3-4].

Отже, цілком логічним видається звернення педагогів до нової парадигми освіти, яка суттєво має змінити наукові основи, підгрунття, орієнтацію та характер навчання, а головними домінантами визнати творчу інноваційну діяльність, уявний експеримент, критичне й логічне осмислення конкретних ситуацій, орієнтацію на вирішення реальних проблем, що стоять перед суспільством і людиною, імітування майбутньої професійної діяльності в характері.

У цьому контексті принципово нові соціальні та філософські підстави освіти пропонує О.Савченко, а саме: необхідність формування у людей нового наукового світобачення і ноосферного світогляду, заснованого на біоцентричній парадигмі, екологічному імперативі та високій особистісній відповідальності кожної людини за збереження всіх форм життя на нашій планеті; спрямованість на інноваційний тип розвитку суспільства на основі ефективного використання наукових знань і нових «проривних» інформаційних технологій, які дадуть можливість скоротити ресурсоспоживання й зменшити антропологічне навантаження на нашу планету до рівня, що забезпечує сталий розвиток цивілізації; принципова орієнтація системи освіти на майбутнє – концепція випереджаючої освіти для того, щоб встигнути своєчасно підготувати мільйони людей до життя і професійної діяльності в нових умовах глобального інформаційного суспільства, що активно формується. Вчена вважає, що освіта, формуючи нову ноосферну ментальність, а на її основі – нове освітнє суспільство, працює на головну соціетальну мету – самозбереження, самовідтворення й саморозвиток суспільства, виступаючи механізмом забезпечення безпеки, життєстійкості та рівноваги суспільства – його гомеостазису [7, с. 10-15].

Виникнення глобального простору суспільства та сучасні глобальні проблеми в науці й освіті на порядок денний поставили питання про нове прочитання змісту ноосферних ідей (В. Вернадський), а також про корекцію, трансформацію первинного змісту ноосферної концепції, пошуків нового бачення і витлумачення. Особливо це стосується питань взаємозв'язку ноосферної концепції і реформації освіти в контексті ідей Болонського процесу.

В ситуації глобалізації інститут освіти забезпечує соціальну стабільність і інтеграцію суспільства, виконуючи такі функції як: трансляція і розповсюдження культури в суспільстві; формування у молодих поколінь настанов, ціннісних орієнтацій і ідеалів, домінуючих в суспільстві; соціальна селекція або диференційований підхід до тих, хто навчається; пошук механізмів управління соціальними і культурними трансформаціями, що реалізуються на засадах наукових досліджень та відкриттів [4].

Нові концептуальні підходи до освіти та виховання, які орієнтують особистість на духовно-моральне самовиховання та самовдосконалення з метою збереження власної цілісності та ідентичності і сприяють подальшому розвитку українського суспільства, актуалізують пошук основ для створення аксіологічної парадигми освіти, першочерговими завданнями якої стають: гармонізація стосунків людини з природою через засвоєння сучасної наукової картини світу; стимулювання інтелектуального розвитку і збагачення мислення, творчості через засвоєння сучасних методів і засобів наукового пізнання; керування тим, що людина живе в суспільстві та намагання успішно її соціалізувати через занурення в наявну культуру, зокрема й техногенну, у комп'ютеризоване середовище; врахування того факту, що сучасна людина живе в умовах насиченого активного інформаційного середовища та створення умови для безперервної освіти; зважання на інтегративні тенденції розвитку науки й техніки та потребу в новому рівні наукової

грамотності; створення умов для здобуття широкої базової освіти, яка дасть змогу доволі швидко переходити до суміжних галузей професійної діяльності тощо.

Безперечно, формування ціннісних орієнтацій особистості залежить від змісту освіти, який можна розглядати як педагогічно адаптовану культуру людства, що виявляється в породженні нових культурних значень, цінностей, форм діяльності, в підтримці старої спадщини через її переосмислення й інтерпретацію в індивідуальному культурному космосі людини. Зміст сучасної освіти виявляється в культурній та особистісній спрямованості освіти, в співвіднесенні освітньої діяльності з культурним контекстом, з культурними цінностями суспільства; в здатності освіти здійснювати важливі соціальні та культуротворчі функції; в підготовці фахівців до розуміння й розв'язання глобальних проблем сучасності, подолання розриву між людиною і створеною нею цивілізацією; в сприянні забезпеченню спадкоємності та оновленню суспільства. Отже, глобальною метою сучасної освіти має стати – не просто людина, яка знає, а сформована культурна особистість, яка розуміє та відчуває, тобто підготовлена до реального життя в складному і суперечливому світі.

Освіта, заснована на вищезазначених засадах, виступає, на нашу думку, найефективнішим засобом позитивного розвитку процесів глобалізації, оскільки тільки освічене суспільство і освічене людство може критично і розумно протиставити позитивні процеси розвитку негативним, уникнути анархії і насильства. Саме така освіта може забезпечити активну участь світової науки і громадськості в управлінні світом в новому тисячолітті.

Отже, усвідомлюючи суть проблеми, яка постала перед людством на сучасній стадії його еволюції і те, що джерела цієї кризи знаходяться всередині, а не поза людською істотою, слід зазначити, що вирішення цих проблем залежить насамперед від людини, її внутрішньої сутності. У цьому контексті вбачаємо великий потенціал у діяльності освітян як організаторів світоглядного зростання людини, що навчається. Дуже важливо, аби освітяни всіх рівнів уміло формували усвідомлення того, що настав час жити за іншими правилами – екологічними, що людина є лише частиною природи й космосу, із законами й силами яких вона мусить рахуватися.

Нова аксіологічна парадигма суттєво змінює наукові основи, підгрунття, орієнтацію та характер навчання. Творча інноваційна діяльність, уявний експеримент, критичне й логічне осмислення конкретних ситуацій, орієнтація на вирішення конкретних проблем, що стоять перед суспільством і людиною є головними домінантами нової парадигми освіти. Освітній процес, побудований на аксіологічних засадах, здатен змінити традиційні функції освіти та вивести її на новий якісний рівень, а можливості виживання людства та переходу до безкризового розвитку будуть залежати від того, чи зможе освіта стати ключем до нашого спільного майбутнього.

Джерела та література:

1. Гальченко Г. І. Принцип природовідповідності як утвердження пріоритету духовно-моральної складової у вихованні особистості : автореф. дисс. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Г. І. Гальченко. – Харків, 2005. – 21 с.
2. Карпань І. С. Ноосферно-екологічна складова глобальної освіти у філософії сталого розвитку / І. С. Карпань // Наукові записки Харківського ун-ту Повітряних Сил. – 2009. – Вип. 1 (32). – С. 141-148.
3. Кісіль М. В. Якість вищої освіти як предмет філософського аналізу : автореф. дисс. ... канд. філос. наук : 09.00.10 / М. В. Кісіль. – К., 2008. – 19 с.
4. Михайлович В. А. Освітні тенденції культурної політики в умовах глобалізації : автореф. дисс. ... канд. філос. наук : 09.00.10 / В. А. Михайлович. – К., 2010. – 20 с.
5. Мицишин І. Актуальні проблеми теорії і практики освіти / І. Мицишин // Вісник Львівського ун-ту, Серія: Педагогіка. – 2008. – Вип. 23. – С. 3-9.
6. Подмазін С. І. Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз) : автореф. дисс. ... д-ра. філос. наук : 09.00.03 / С. І. Подмазін. – Дніпропетровськ, 2006. – 44 с.
7. Савченко О. О. Західна парадигма освіти на початку ХХІ століття (соціально-філософський аналіз) : автореф. дисс. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / О. О. Савченко. – Харків, 2008. – 22 с.
8. Урсул А. Д. Концепция опережающего образования и устойчивое развитие / А. Д. Урсул // Наука и образование в интересах устойчивого развития. – М., 2006. – С. 180-185.